



JÁNOSY ISTVÁN és INDIA

Jánosy István (1919–2006) neve és munkássága nem közismert, szinte csak az irodalom iránt érdeklődők szűk, elit köre ismeri Őt, pedig költői és műfordítói munkássága egyaránt óriási. Esszéi is különösen ritka értéket képviselnek. Irodalmi munkásságát jelentős alkotótársak és irodalomtörténészek – Baán Tibor, Ferencz Győző, Kabdebó Lóránt – méltatták. Jelen írás csupán arra vállalkozik, hogy munkásságának Indiához fűződő különleges viszonyát összegezze, a teljesség igénye nélkül.

„Jóság nem hiábavaló e földön,
Jótett, segítség soha kárba nem vész.”

Jánosy István a *Mahábháratában* található eposzból idézi Szávitri szavait azon az Emléklapon, amelyet 2004. május 18-én a 85. születésnapjára rendezett ünnepség résztvevői számára készített. Korábban a 80. születésnapja alkalmából a soproni *VÁRhely* folyóirat egy teljes számot¹ szentelt munkásságának, ebbe az ünnepi számba elküldött tanulmánya *Gandhi és Bhagavad-Gíta*. Mindez arról tanúskodik, hogy Jánosy István számára egész élete során kiemelkedő jelentősége volt Indiának. Az őt közelről ismerők ezt szintén meg tudják erősíteni.

Negyven éves, amikor 1959-ben elvállalja a *Mahábháratá* néhány részletének lefordítását. Ekkor még nyersfordításból dolgozott, ám amint azt maga írja, annyira magával ragadta a szöveg, hogy „lázasan eszem neki a szanszkrit nyelv tanulását”². A Szávitri fordítása a szanszkrit eredetiből készült, ez a mű volt az, amelyen keresztül elsajátította a szanszkrit nyelvet.

Élete eseményeire visszaemlékezve India iránti szerelmének ébredése szempontjából két meghatározó személyt említ³. Tízéves korában nagy hatással volt rá nagybátyja Hudecz Géza, aki *Mahátma Gandhi* nagy tisztelője volt, és sokat mesét neki Gandhi életéről és

mozgalmáról. Ettől kezdve Gandhi személye folyamatosan foglalkoztatta. „Eloolvastam róla mindent, amihez angolul, németül és franciául hozzájuthattam.” – írja⁴ Németh László Gandhi-drámáját elemezve. Tizennégy éves, amikor a Fasori Evangélikus Gimnázium tudós tanára, Faluba György kezébe adta a *Bhagavad Gíta* magyar szövegét. „A *Bhagavad Gíta* meg egy életre rabul ejtett.”⁵

A *Szávitri, az asszonyi hűség dicsérete*⁶ című kötet talán élete legkedvesebb fordítása volt. A *Mahábháratá* és a *Rámájána* négy történetét tartalmazó gyönyörűen illusztrált kötet 1962-ben jelent meg. A szövegek Vekerdí József válogatása és nyersfordítása alapján készültek, de mint a visszaemlékezésekből tudjuk, egyes részeit Jánosy már eredetiből fordította.

Szávitri, aki olyan volt, „mint testbe költözött szépségistennő” a „hőserényű” Szatjavánt választotta férjéül, akinek egyetlen hibája volt: a közeli halál várt rá. Szávitri ragaszkodik szerelméhez akkor is, amikor megtudja, hogy: „mától számítva épp egy év, s elfogy élete testéből; Szatjaván lelke távozik”. Vezeklőruhát ölt, böjtöl, és amikor eljön az óra, hogy Jáma, a halál ura megjelenik, az alábbi sorokhoz hasonló könyörgő és bölcs szavakkal küzd meg vele:

„Lélekkel, testtel és szóval: Szeretet minden lény iránt.
Igazak örök törvénye: Segítség és adakozás.
Csak övével jár így el e világ gyermeke, viszont
a jó szeretve irgalmaz elfogott ellenének is!”

Tiszta, odaadó szerelme, állhatatossága és hősies hite által eléri, hogy Szatjaván visszatérhet az életbe.

A költő-fordítót szó szerint elbűvölik az áldozatos lelkületű, öntudatos indiai nő-alakok. Erről vall *A Mahábháratá fordításakor*⁷ versében:

Mily büvöletbe nyűgöztök, oh lángérényű hindu nők: Szávitri és Damajanti, hogy írom szorgos remetéként sorsotokat Arany János nyelvéen. Ti biztos éltetek egykor, mert élnetek kellett virágok, csillagok jogán. Damajanti, ki szíveddel választottad ki párodát és tőle el sem állottál istenek kényszerére sem, akkor se, hogy a Dzsungelben a végveszélyre otthagyt, s lett méltatlan szerelmedre. Így gyúrtad újra hősnek őt. – S Szávitri! – annyi szép közül az egy év múlva meghalót választottad! S titokban csak a homokóra-sercegést figyelted éjt-nap. És hogy jött az a nap! a Halál elé elsánva magadat dobtad. S foggal, körömmel, ésszel is, s tünder varázssal is térdre kényszerítetted a Halált, csak mert a Halni-rendeltől vágytál foganni gyermeket! (...)

Ez az, amiért hiszek benned, emberfaj annyi bűn után: lesz még sok tiszta Szávitri, ki odaáll a rötruhás, behemót, koronás, ékes, napsugarakba villogó, vörös-szemű, szederjeskék-, sáppadt, hurkot szorongató Ré máry elé: „Ne több gyilkot! Fészket az egyre zsonduló, sokasodó fiókáink számára! tágulj terűt, mind bölcsebben pihéebbet, mind szívárványosabb egűt!”

A Szávitri megjelenése után két évvel 1964-ben jelent meg egy gyűjteményes kötet *Mahábhárata – Rámájana* címmel, amely a Mahábhárata és a Rámájana eposzok legszebb részeinek fordításait tartalmazta⁸. A 879 oldalon megjelent exkluzív kiadás tartalmának kb. egy-egyedét fordította Jánosy István.

A szanszkrit szövegekkel való foglalatalkodás során figyelme újra meg újra Gandhi élete felé fordul. Gandhi életében azt a fajta aszkézist csodálja, amely folyvást elemzi és korrigálja önmagát, és ezáltal „*saját hasznosságát növelheti minden határon túl, és épp hasznosságának tudata a legstabilabb boldogság az ember életében, amit bizonyos okos aszkézis segítségével akár végtelenig fokozhat. Ilyesfajta aszkézisre nekünk, európaiaknak is nagy szükségünk lenne, hogy széppé varázsoljuk egymás életét. A Rámájana- és Mahábhárata-részletek világirodalmi jelentőségét én éppen abban találtam, hogy efféle önismeretre, önkorrekcióna ösztökélnek.*”⁹

Gandhi életéről és munkásságáról szól az 1969-ben megjelent tanulmánya: *Gandhi a pedagógus*¹⁰. Gandhi személyének verseiben is emléket állít: *Gandhi halála*¹¹, *Gandhi*¹², *Gandhi kantáta*¹³, *Karmajóga*¹⁴. Az utóbbi verse az alábbi sorokkal zárul:

„Ti bankoknak, konszerneknek kevély urai, ti hadvezérek, pártvezérek, papok, titeket már rég elfelejtettek, de ez a csontváz fakír még élni fog mindaddig, míg ember él a földön.”

Mahátma Gandhit nemcsak politikusként látja, hanem jelentős filozófusnak és vallási reformátornak tekint. *Mahátma Gandhi és a Bhagavad Gítá*¹⁵ című tanulmányában bemutatja, hogy „a Bhagavad Gítá tanítása igen közel áll Jézus felfogásához, legalábbis Gan-

dhi értelmezésében.” Erről két másik tanulmányában is értekeznek: *Visnu és Jézus*¹⁶ és *Bhakti jóga – keresztény Misztika (Bhagavad Gítá)*¹⁷.

A költő-fordító számára új inspirációt jelentett a szanszkrit szövegfordításokhoz a színházi adaptáció iránti igény.

Először 1968-ban az Építők Műszaki Klubja keretében működő Espresso Szinpad¹⁸ tűzte műsorra a *Szávitri*, valamint a *Nala* és *Damajanti* eposzokat Jánosy István fordításában, *Istenek ölében* címmel.

A meghatározó motiváció azonban *Kazimír Károlytól*, a Thália Színház főrendezőjétől érkezett, aki nyáron a Városligeti Körszínházban rendezett előadásokat. Kazimír felfedezte a maga számára a hindu művészetet. „Megragadott a számunkra kevésbé ismert, több ezer éves kultúra hihetetlen gazdagsága”.¹⁹ Elhatározta, hogy színpadra állítja a *Rámájánát*, és ehhez megtalálta alkotótársaként Jánosy Istvánt. Jánosy lázasan fordított, az eredeti szövegből, és a dramaturgiai munkában is részt vett. Nagyon szerette ezt a munkát. A *Rámájana* bemutatójára 1971. július 9-én került sor a Körszínházban. A bemutatóról a televízió felvételt²⁰ készített. A főpróbán megjelent az Indiai Köztársaság budapesti nagykövete, C. B. Muthamma asszony, az eseményről beszámolt a korabeli filmhíradó²¹ is. A főszerepet két fiatal tehetség játszotta, Szíta szerepét Venczel Vera, Ráma királyfi szerepét Mécs Károly alakította.

Szíta személye mindennél jobban magával ragadta a költő-fordítót. Venczel Verának ajánlotta *Fohász és meditáció egy Szítá-szobor előtt*²² című versét. Feltétlenül ide kívánczok néhány részlet a versből:

*Te, India örök Szentje! Nagyobb Sívánál, Visnunál!
Talán nagyobb Buddhánál is.
Te vagy a bonc Természetnek, ős Ősanyánknak egyszerű,
gazella-termetű lánya, romlatlan szívű, gyermeki,
kit a bűneink elfödnek, megaláznak, csonkítanak,
de mindig visszatérsz hozzánk, ha végső kétségben hívünk.
(...)*

*Szenvedtél, meghaltál
a bolondos emberekért, kiknek szélből van a szívük,
a garázda férfiakért, kik a nőket megvetik
a törekeny kisdedekért, ha lelküket mételtyezik,
és meghaltál az állatok üdvre is: madarakért és majmokért.
Szépségedre áhítoznak már a pólyás kisdedek is,
növények és állatok.*

A Rámájana színházi bemutatójának folytatásaként készítette el Jánosy István azt a válogatást, amely a teljesség igényével kívánta bemutatni a magyar közönségnek a *Rámájánát*, ezt a halhatatlan művet. Amint azt az 1979-es kiadás előszavában Szentmihályi Szabó Péter írja: „mesteri fordítása kibontotta az eposz fővonalt, és hűségesen, élvezetesen tolmácsolta számunkra mindazokat a mozzanatokat, amelyekből az emberiség őstörténetének egy darabját megismerhetjük.”²³ A fordításról írva *Vekerdi László* megállapítja: Jánosy István

„az áttekinthetetlen eposz-kavalkádból kibont egyetlen fő témát és azt követi. Jánosy Rámájánája eleitől–végig Szíta története; Szita születésének, boldogságának, elrablásának, szenvedésének, kiszabadításának, méltatlan kitesztetésének, szent anyaságának és Földbeépülésének csodálatos története. (...) És most már mindent megvilágít eme központban tündöklő nőalak tiszta fénye. Ez leplezi le a korlátlan hatalom – a Rákszaszabirodalom – eredendő emberellenes manipulációit, de a szándékaiban tiszta ám lényegében a látszatoktól függő népuralom – Ráma királysága – kegyetlen megalkuvásait is. (...) Ismerős és kellően idegen marad tehát ez a világ, de mégis magyarrá változik, mert mindent fölemel és megszentel a Nyelv csodája, azé a tiszta szép magyar nyelv, mit Jánosyhoz foghatóan ma már nagyon kevesen uralnak, azaz tisztelnek főszege és szíves uralkodójukként.”²⁴

A *Rámájana* utószavában²⁵, amely önálló tanulmányként²⁶ is megjelent, Jánosy sorai vallomásként szólnak: „A *Rámájana* alakjai közül Szítát a legvonzóbb, ő férfozik leginkább szívünkhöz. Hiszen úgy érezzük, értünk, helyettünk szenvedett, a mi boldogságunkért, hogy megbékéltessen bennünket Földanyánkkal és háborgó ösképeinkkel.” Szítát, Ráma feleségét a démonkirály, Rávana elrabolta. Ráma legyőzte Rávanát, a gonosszal szemben bátor hős azonban a közvéleményhez igazodva gyáván viselkedett, hallgatott a Szítát érő rágalomokra, engedett a kételynek. Elűzte magától Szítát. Évek múltával szembesül tetteivel, ekkor azonban már nem nyerhette Öt vissza. Szítát így szól:

„Ha igaz, hogy csak öt féltem testben, szóban, szívemben is,
úgy nyíljk meg alattam most a Földnek istenasszonya!
Ha igaz: uramon kívül senki férfit nem ismerek,
úgy nyíljk meg alattam most a Földnek istenasszonya!
Amikor esküjét mondta, csoda történt. A föld alól
sosem látott sugárzású trónus emelkedett elő.
(...) s a Föld
istennője leszállt róla, s Szítát szépen köszöntve csak
hívta, karjával átfogta, s felülte a trónra ott.
Amint a trónon ült Szítát, a Föld gyomrába süllyedett,
s az Egékből virágos hullott rá szakadatlanul.”²⁷

Jánosy István *Szavitri-fordítása* alapján TV-film is készült 1979-ben *Szavitri, az asszonyi hűség dicsérete* címmel (68 perc), rendező *Rajnai András*.

A Rámájana-fordítás felhasználásával 1989-ben az Állami Bábszínházban bábelőadás is készült Szilágyi Dezső átdolgozásban, Urbán Gyula rendezésében.

■■■

Lombos Antal (1948) szociológus, fiatal korától foglalkozik vallásfilozófiával, eszmetörténettel, társadalomtörténettel. Szellemi függetlensége érdekében 1970-től a rendszerváltásig műszaki területen dolgozott, majd 1993-tól szociálpolitikusként tevékenykedett. Jánosy Istvánnal 1965-ben ismerkedett meg, akiben atyai mesterét tiszteli. Neki köszöni, hogy megnyitotta előtte a görög Újszövetség, a Bhagavad Gítá és a jungi archetipusok világát.

JEGYZETEK

- VÁRhely 1999/1
- Id. Visnu világában, Kortárs 1965/2, és Jánosy István: *Élmények és emlékezések*, Magvető 1987. 120–140. old.
- Kabdebó Lóránt: *Jánosi István*, Életünk könyvek 1975.
- Meditáció és vallomás Németh László Gandhi-dramájáról in: *Élmények és emlékezések* im. 162–166. old.
- Kabdebó im. 27. old.
- Szavitri – Az asszonyi hűség dicsérete. Négy ókori ind rege*, Válogatta és fordította Vekerdi József, a műfordítás Jánosy István munkája, illusztrálta Kass János, Magyar Helikon 1962.
- Jánosy István: *Kukorica istennő*, Magvető 1970. 103. old
- Mahábháratá-Rámájana*. Részletek a *Mahábháratá* és a *Rámájana* eposzokból Vál. Vekerdi József, Ford. többekkel Jánosy István, Magyar Helikon 1964.
- Élmények és emlékezések* im. 133. old.
- Kortárs 1969/10 és *Élmények és emlékezések* im. 141–161. old.
- Jánosy István: *Kukorica Istennő*, im. 102. old.
- Jánosy István: *A kövendég*, Magvető 1977. 95. old.
- Jánosy István: *Az álmok kútja végtelen*, Magvető 1981. 272–274. old.
- Jánosy István: *Bátyánk a Nap*, 1998. (magánkiadás) 33–34. old., Jánosy István: *Összegyűjtött versek*, Kortárs kiadó, 2004. 579. old
- Jánosy István: *Hallottad a szót?* Lyukasóra könyvek 1998. 85–95. old.
- Jánosy István: *Arcok, lelkek, álmok versek*, Magyar Írókamara 1993. 181–187. old.
- Jánosy István: *Hallottad a szót?* im. 74–83. old.
- Budapesten az Építők Műszaki Klubja keretében 1965-től működött a Belvárosi Irodalmi Presszó, amit később Espresso Színpadnak hívtak.
- Ramájána, in: Kazimír Károly: *A népművelő színház*, Magvető 1972. 200–206. old.
- Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet archívumában (rég színházi adattár) megtalálható <https://filmhiraadokonline.hu/watch.php?id=20742>
- Jánosy István: Két indiai szoborra in: *A kövendég* im. 90–94. old
- Szentmihályi Szabó Péter: Előszó in: Jánosy István: *Rámájana*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1978. 8. old.
- Vekerdi László: Jánosy István: *Rámájana*, in: *Diakonia* 1980/1. 90. old.
- Jánosy István: *Rámájana*, Móra Ferenc Könyvkiadó 1978. 368–376. old.
- in: Jánosy: *Élmények és emlékezések* im. 73–82. old
- Jánosy: *Rámájana* im. 366. old.